

prof. dr hab. Józefa Bałachowicz
Akademia Pedagogiki Specjalnej
im. Marii Grzegorzewskiej
ul. Szczęśliwicka 40
02-353 Warszawa

Warszawa, 17.08.2022 roku

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Klaudii Kasowskiej na temat:
*Wpływ autorskiego programu "Let's Seak English" na twórczość dzieci
sześciolletnich w języku angielskim,*
przygotowanej pod naukowym kierunkiem dr hab. Marzenny Magda-
Adamowicz, prof. UZ oraz promotor pomocniczej dr Iwony Kopaczyńskiej**

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska Pani mgr Klaudii Kasowskiej ma charakter obszernej monografii naukowej (o objętości 328 stron), uzupełnionej aneksem, zawierającym narzędzia badawcze, stosowany program rozwijania twórczości dzieci w języku angielskim oraz przykładowy scenariusz zajęć. Zgromadzona w rozprawie bibliografia obejmuje publikacje ściśle związane z tematem (183 pozycje), w tym publikacje obcojęzyczne. Konstrukcja pracy w pełni odpowiada wymogom stawianym rozprawom teoretyczno-empirycznym z zakresu nauk społecznych, w dyscyplinie pedagogika.

W pełni podzielam motywację mgr Klaudii Kasowskiej podjęcia badań w zakresie wspierania rozwoju zdolności twórczych dzieci w wieku przedszkolnym. Tym bardziej, że poglądy na temat twórczości dzieci są zróżnicowane, a przecież potrzeby społeczne i zmiany kulturowe wymagają twórczych i oryginalnych działań człowieka, co ma służyć jemu samemu, jak też ogólnym zmianom cywilizacyjnym. W późnej nowoczesności nie tylko wybrani ludzie, ale każdy ma prawo do twórczego rozwoju, do tworzenia swojego projektu życia i jego twórczej realizacji. Twórczość, niegdyś ograniczana do określonych sfer życia, stała się zarówno zasobem każdej jednostki, jak i swoistą siłą wytwórczą, co stawia przed pedagogiką określone zadania. Jak słusznie zauważa Andrzej Nalaskowski: *Gdyby ktoś zechciał ułożyć słownik terminów, które w dziedzinie edukacji zrobiły największą karierę, z całą pewnością musiałby w czołówce umieścić pojęcie twórczości*¹. Wyodrębnienie twórczości jako jednej z dyspozycji człowieka oraz poszukiwanie możliwości jej rozpoznawania, stymulacji i wykorzystywania w zmienianiu świata można zaliczyć do

---

¹ Nalaskowski A. (2000): *Edukacja i twórczość – refleksje na przelomie wieków*, W: K. Kruszewski (red.) *Pedagogika w pokoju nauczycielskim*, WSiP, Warszawa, s. 96.

najważniejszych idei w obszarze zmian kulturowych poprzedniego wieku. Stopniowo również problematyka twórczości pojawiła się w różnych wymiarach wychowania i kształcenia dziecka.

Współcześnie rozumie się twórczość jako dyspozycję i działanie przejawiające się w codziennej aktywności człowieka, jego postawę wobec napotykaných problemów. Władysław Tatarkiewicz pisał, że człowiek jest twórczy, gdy wykracza poza proste recepty, dostarczone informacje, „gdy nie ogranicza się do stwierdzeń, powtarzania, naśladowania, gdy daje coś nowego z siebie”². Rozprawa doktorska mgr Klaudii Kasowskiej jest udanym edukacyjnym odczytaniem wyrażonej myśli, włączeniem kategorii twórczości do dydaktyki języków obcych, a szczególnie do twórczości dzieci w wieku przedszkolnym. Podjęte przez Autorkę zadanie jest złożone i wielowątkowe, nie tylko ze względu na przyjęty kontekst teoretyczny, ale ze względu na praktyczność przeprowadzonych badań – ich efektem jest opis procesu

i poziomu twórczości dzieci sześciolletnich w języku angielskim z wykorzystaniem zabaw twórczych oraz weryfikacja skuteczności wykorzystania programu edukacyjnego dla dzieci w wieku przedszkolnym, w tym zabaw twórczych.

Konwencja, struktura pracy, założenia teoretyczne i zamysł badawczy

Rozprawa doktorska autorstwa mgr Klaudii Kasowskiej ma formę monografii o charakterze interdyscyplinarnym, obejmującym problematykę z zakresu nauk humanistycznych i społecznych, w tym filozofii, psychologii, pedagogiki – pedagogiki twórczości, pedagogiki przedszkolnej i dydaktyki języków obcych. Jest ona napisana w konwencji modernistycznej, z zastosowaniem wymogów racjonalności pozytywistycznej.

Rozprawa doktorska mgr Klaudii Kasowskiej wpisuje się w trzy ważne obszary badawcze. Pierwszy związany jest z konceptualizacją twórczości językowej dzieci sześciolletnich, jej obserwacją i identyfikacją, drugi dotyczy wyzwalania twórczej aktywności dzieci za pomocą zabaw w języku angielskim i trzeci - prowadzi do weryfikacji autorskiego programu wspierającego twórczość w języku angielskim dzieci sześciolletnich. Główna kategoria - twórczość dzieci w języku angielskim - jest rozpatrywana więc z perspektywy teoretycznej, metodologicznej, empirycznej i praktycznej. Ze względu na przyjęty w pracy

---

² Tatarkiewicz W. (2005): *Dzieje sześciu pojęć*. Wydawnictwo PWN, Warszawa, s. 306.

złożony cel badań, którym jest konceptualizacja dziecięcej twórczej i jej rozwijanie, dominującym problemem z punktu widzenia pedagogiki jest możliwość rozwijania zdolności twórczych człowieka w ontogenezie z użyciem narzędzi kulturowych oraz identyfikacja pojawiających się zmian.

Struktura rozprawy doktorskiej mgr Klaudii Kasowskiej jest uporządkowana, prezentacja teoretycznych podstaw, przegląd badań i własne dociekania są czytelne, przedstawione w sposób dojrzały. Podobnie należy podkreślić dyscyplinę w budowaniu koncepcji pracy, zamierzeń badawczych i ich realizację, a biorąc pod uwagę materiały zamieszczone w poszczególnych rozdziałach należy uznać, że są one wystarczające dla opracowania problematyki rozdziału. Klucz porządkowania różnych stanowisk teoretycznych w pracy, przyjęty przez Doktorantkę, jest logiczny i przejrzysty, jest to położenie nacisku na pojęcia, klasyfikacje, funkcje, relacje, struktury, egzemplifikacje itp.. Ponadto w strukturze pracy znajdujemy konsekwentnie podsumowania rozdziałów, a w nich Doktorantka krótko przedstawia wynik swoich dotychczasowych poszukiwań.

Część teoretyczna składa się z pięciu rozdziałów zawierających ogólnie przegląd badań związanych z tematem pracy oraz autorską konceptualizację teoretycznego ujęcia problemu badawczego na różnych poziomach ogólności.. Kluczową kategorią rozprawy jest twórczość, w tym fenomen twórczości dzieci, ich twórczych zabaw oraz twórczości w obszarze aktywności językowej. Doktorantka pokazuje ewolucję rozumienia kategorii twórczość, tło historyczne i kulturowe oraz rozumienie twórczości w wybranych koncepcjach psychologicznych i pedagogicznych. Ostatecznie ramy teoretyczne swoich dociekań badawczych Doktorantka opiera na systemowej koncepcji twórczości pedagogicznej nauczycieli i twórczości dziecka, opracowanej przez prof. UZ Marzennę Madga-Adamowicz. Autorka tej koncepcji wychodzi z założenia, że podmiot wraz ze swoim otoczeniem stanowi nierozzerwalną całość, a twórczość i rozwój jednostki są efektem interakcji wielu subsystemów tkwiących w organizmie jednostki, otoczeniu i zadaniu. Podstawą tej koncepcji są między innymi: teoria twórczości Stanisława Popka, Edwarda Nęcki, Romana Schulza oraz transgresyjna koncepcja człowieka Józefa Kozielleckiego. W tym kontekście pojawia się problematyka podmiotu jako systemu otwartego, który poprzez własne struktury decyduje jakie podjąć relacje i działania, jak odczytać właściwości środowiska, i jak twórczo je wykorzystać do swoich aktywności, i jak twórczo je przekształcić. Te same właściwości podmiotowe przynależą człowiekowi w fazie dzieciństwa, a więc budowanie pedagogicznej koncepcji wsparcia powinno uwzględniać potrzeby rozwojowe dziecka oraz jakość mikrosystemu/środowiska uczenia się, które inspiruje, stymuluje aktywność twórczą dzieci

w wieku przedszkolnym. Słusznie zatem Doktorantka wykorzystuje zabawę jako podstawową formę uczenia się, a twórczość jest podstawowym mechanizmem zabawy. Trudno przecenić znaczenie zabawy, bo zdaniem Wygotskiego, w zabawie kryją się zmiany w zakresie potrzeb i świadomości dziecka o bardziej ogólnym charakterze niż w nauczaniu (Wygotski, 1995, s. 86). Zabawa jest narzędziem opanowywania wyższych funkcji psychicznych, kreowania świata wyobraźniowego z wykorzystaniem treści kulturowych przez dziecko stosownie do własnych potrzeb poznawczych i wyrażania uczuć. Zabawa jest więc drogą rozwoju refleksji, wyobraźni, symbolizacji, kreatywności, rozwija poczucie sprawstwa, tzn. że jest się twórcą własnych pomysłów i działań.

W projektowaniu działań edukacyjnych, wspierających twórczość dzieci, mgr Klaudia Kasowska odwołuje się koncepcji zabaw twórczych autorstwa prof. UZ Marzenny Magda-Adamowicz, która zwraca uwagę na unikatowe cechy zabawy pisząc: "osobliwością zabawy jest więc równoczesne istnienie dwóch kategorii rzeczywistości. Jednej - prawdziwej, spostrzeganej i drugiej - fikcyjnej, odpowiadającej potrzebom, możliwościom i warunkom dziecka" (s. 92- 93). Inaczej mówiąc, zabawa jest formą społeczno-kulturowego uczestniczenia dzieci w świecie życia, a jednocześnie rekonstrukcji kultury oraz rekonstruowania własnych doświadczeń. W proces komunikacji w czasie zabaw twórczych i eksterioryzacji doświadczeń Doktorantka włącza naukę języka angielskiego i dostrzega duże możliwości edukacyjnego wykorzystania twórczych zabaw w intensyfikacji celów wychowawczych i dydaktycznych nauki języka angielskiego na poziomie przedszkolnym.

Realizacja zamysłu badawczego

Skoro ustaliłam motywację i zamysł badawczy Doktorantki oraz ramę teoretyczną podjętych badań, przejdę do analizy zamysłu badawczego.

W konstrukcji podstaw metodologicznych badań mgr Klaudia Kasowska przyjęła paradygmat pozytywistyczny. Wybór tego paradygmatu Doktorantka wyjaśnia w sposób wyczerpujący, rozpatrując zalety i wady takiego podejścia, ale przede wszystkim wskazuje na założenia ontologiczno-epistemologiczne dotyczące sposobu myślenia o świecie, jak i sposobów oraz efektów jego poznawania. Systemowe traktowanie twórczości, odwoływanie się do teorii funkcjonalizmu, wybór eksperymentu jako strategii zmiany praktyki edukacyjnej, pomiaru tej zmiany, poszukiwanie metod i narzędzi określenia efektywności twórczego uczenia się dzieci, jest racjonalnym uzasadnieniem postępowania badawczego. Tym bardziej, że mgr Klaudia Kasowska przedmiotem badań empirycznych uczyniła "twórczość dzieci sześciolatków" wyzwalaną autorskim programem "Let's Speak English" realizowanym

twórczymi zabawami w języku angielskim" (s. 122). Chociaż można mieć zastrzeżenia do pedagogicznego ujęcia przedmiotu badań, bo program nie wchodzi w interakcje edukacyjne, to jednak odczytanie przedmiotu badań jest jednoznaczne.

Badaniom Autorki przyświecały trzy cele:

- "(...) wykrycie i ukazanie wpływu autorskiego programu realizowanego twórczymi zabawami na twórczość dzieci w języku angielskim";
- "(...) wzbogacenie nauki o uzyskane wyniki badań";
- "(...) zweryfikowanie opracowanego autorskiego programu rozwijającego twórczość w języku angielskim dzieci w wieku przedszkolnym" (s. 122).

Kolejno Doktorantka sformułowała trzy główne problemy badawcze, dotyczące relacji między wyodrębnionymi zmiennymi. Sformułowane problemy wyraźnie porządkują koncepcję i model badań oraz ich przebieg. Autorka posłużyła się metodą klasycznego eksperymentu, prowadzonego techniką grup równoległych. Sposób wyłonienia grup i ustalenie ich równoważności dla potrzeb badań pedagogicznych nie budzi zastrzeżeń. Ponadto Autorka skrupulatnie przedstawia zmienne i ich wskaźniki, metody pomocnicze i narzędzia badawcze oraz etapy pomiarów, wyraźnie zoperacjonalizowała zmienną zależną do potrzeb badań. Metodologiczna część rozprawy świadczy o dobrej znajomości pozytywistycznego modelu badań, dużej wnikliwości i staranności Autorki przy jego projektowaniu i realizacji. Zabrakło jednak jednoznacznych informacji dotyczących kwalifikacji nauczycieli prowadzących zajęcia z języka angielskiego, w tym osoby prowadzącej eksperyment.

Chciałabym się jednak krótko odnieść do tych elementów projektu, które wydają się dyskusyjne. Zwrócę uwagę na wybrane cechy programu autorskiego oraz wyodrębnienie wskaźników niektórych zmiennych.

Kluczowe dla przewidywania zmian było wprowadzenie do praktyki edukacyjnej autorskiego programu pt. "Let's Speak English" z wykorzystaniem metody eksperymentu pedagogicznego, prowadzonego techniką grup równoległych. Jak zaznaczyła mgr Klaudia Kasowska, program ten został "stworzony na potrzeby badań. W swoim założeniu ma on rozwijać twórczość dzieci poprzez zastosowanie koncepcji twórczych zabaw autorstwa Marzenny Magda-Adamowicz" (s. 146). Wprawdzie nie znalazłam informacji o badaniach próbnych, co jest podstawą wstępnej weryfikacji czynnika eksperymentalnego w działaniach z udziałem dzieci, ale spodziewam się, że program był oceniany przez sędziów kompetentnych z wykorzystaniem *Kwestionariusza badania poziomu twórczości w programach autorskich* opracowanego przez prof. UZ M. Magda-Adamowicz przed jego

uzyciem. Dyskusyjna jest dla mnie ocena "zakresu twórczości w autorskim programie", bo twórczość jest zdolnością człowieczą, ale chyba jest to "skrót myślowy", a chodzi o rozumienie programu jako dyskursu edukacyjnego, który niesie przesłanie w zakresie rozumienia rozwoju dziecka, uczenia się, nauczania, oczekiwań wobec jakości środowiska uczenia się, budowania dziecięcych doświadczeń, twórczego/odtwórczego kontaktu dziecka z treściami kształcenia, dialogowych/monologowych interakcji itd. Sądzę że Doktorantce w sformułowaniu dotyczącym oceny zakresu twórczości w programie raczej chodzi o to, aby wspierać uczenie się, które będzie obejmowało poznanie, uczucia i twórcze działanie. W badaniach świata człowieka, w badaniach edukacyjnych nie możemy zapominać o "czynniku humanistycznym", mimo że posługujemy się liczbami, grafami i macierzami itp.. Szczególnie chodzi o dziecięce działanie, w tym przypadku w formie zabaw twórczych, które jest źródłem doświadczeń rozwojowych. Zgodnie z konstruktywistycznym rozumieniem rozwoju człowieka, tylko takie doświadczenie jest materiałem rozwoju, które jest poddawane refleksji, świadomemu opracowywaniu. Program i przykładowy scenariusz zajęć zawierają wypowiedzi wskazujące na kierowanie instrukcyjne i organizowanie pracy dzieci bardziej w sposób tradycyjny. W przygotowaniu autorskiego programu do publikacji sugeruję zwrócenie uwagi na wyeksponowanie roli dziecka jako uczącego się podmiotu.

Jeśli chodzi o operacjonalizację zmiennych to dyskusyjna jest mnogość wskaźników, które wzajemnie na siebie nachodzą albo jako cechy są trudne do rozróżnienia i zaobserwowania w rzeczywistości badawczej. Takim przykładem jest charakterystyka stanu dziecka przystępującego do zabawy czy opis samopoczucia dziecka w czasie i po odbyciu zabawy. Jak zaobserwować "poczucie przyjemności" dziecka czy "stan spokoju i błogości" albo "stan osobistego szczęścia"? Wprawdzie mgr Klaudia Kasowska wykorzystwała zmodyfikowane przez siebie narzędzie autorstwa K. Miłek, ale mam nadzieję, że nabyte doświadczenia badawcze posłużą Doktorantce do dalszej modyfikacji narzędzi pomiaru.

W rozdziale pt.: *Wpływ autorskiego programu "Let's Speak English" na twórczość dzieci sześciolatków w języku angielskim*, poświęconym analizie wyników badań, Autorka przedstawia efekty działań eksperymentalnych w grupie sześciolatków. Znajdujemy tu analizę autorskiego programu, wyniki jego oceny przez sędziów kompetentnych, porównanie poziomu werbalnych zdolności dywergencyjnych dzieci z grupy eksperymentalnej i kontrolnej, z uwzględnieniem takich cech, jak: płynność, giętkość i oryginalność. Zgodnie z modelem badań ilościowych, Doktorantka stosuje testy statystyczne, wykazujące istotność różnic między osiągnięciami badanych grup na korzyść grupy eksperymentalnej. Rozdział ten uzupełnia dokumentacja badań, przedstawiona jasno i wyczerpująco.

Na uznanie zasługuje obserwacja i analiza prowadzonych zajęć pod kątem procesu twórczego dzieci sześciolletnich. Ujawnienie działań twórczych dzieci, ich dokumentacja i analiza ma walory poznawcze i praktyczne. Wyraźnie pokazuje przebieg zajęć, co może posłużyć do wzbogacenia autorskiego programu o bardziej czytelne dla nauczyciela scenariusze zajęć i klucz ich samodzielnej modyfikacji pod kątem stwarzania warunków dla rozwoju mowy, twórczości i współpracy oraz integracji zajęć językowych z plastycznymi, muzycznymi, konstrukcyjnymi itp. Idea twórczości i sposób ludzkiego twórczego postępowania w kulturze Zachodu nie dotyczy pytania - czy jest możliwe efektywne wspieranie rozwoju młodego człowieka? – tylko, jak to zrobić? Kiedy i z jakimi efektami? Warto zatem dopracować program autorski do użytku powszechnego w praktyce przedszkolnej, aby trafił w ręce wielu innych nauczycieli. Tym bardziej, że efekty uczenia się grupy kontrolnej mierzone w trzecim etapie badań (post-test) były istotnie statystycznie niższe niż grupy eksperymentalnej w zakresie twórczości językowej, w tym w zakresie płynności, giętkości i oryginalności w języku angielskim. Pomiar efektów grupy kontrolnej obnażył także niską efektywność stosowania tradycyjnych metod nauki języka angielskiego dzieci sześciolletnich. W *Zakończeniu* rozprawy doktorskiej mgr Kamila Kasowska przedstawia trafne postulaty dla praktyki pedagogicznej, które wpisują się we współczesną rekonceptualizację dydaktyki wczesnej edukacji, łącznie z rozumieniem uczenia się dziecka, gdzie istotą jest angażowanie przez zabawę, eksplorację, twórcze uczenie się i demonstrowanie na różne sposoby zdobytych doświadczeń w dialogu edukacyjnym z nauczycielem i rówieśnikami (Pramling i in., *Play-Responsive Teaching...*, 2019). Tradycyjne metody przekazu treści muszą być wyrugowane z przestrzeni edukacji przedszkolnej.

Wnioski

Wysoko oceniam opiniowaną rozprawę Pani mgr Klaudii Kasowskiej, mimo polemicznych uwag. Wpisuje się ona w nurt pedagogicznych badań empirycznych, jest ona prawidłowo opracowana w paradygmacie pozytywistycznym. W przygotowanej dysertacji Doktorantka wykazała się umiejętnością prowadzenia dyskursu naukowego, dyscypliną w stosowaniu terminologii i krytycznym podejściem w budowaniu teoretycznej koncepcji pracy, zamierzeń badawczych i ich realizacją oraz umiejętnością wykorzystania wielu danych i ich naukową interpretacją. Opiniowana rozprawa ma walory poznawcze i praktyczne, a dorobkiem Doktorantki jest opracowanie i weryfikacja autorskiego programu *"Let's Speak English"* oraz

konceptualizacja procesu twórczego dzieci w języku angielskim, wyzwalanego za pomocą zabaw twórczych.

W związku z tym stwierdzam, że przedstawiona do recenzji rozprawa Pani mgr Klaudii Kasowskiej pt. *Wpływ autorskiego programu "Let's Speak English" na twórczość dzieci sześciolletnich w języku angielskim* spełnia wymagania stawiane pracom doktorskim i odpowiada warunkom określonym w art. 13 ust. 1 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki. Wnoszę zatem o dopuszczenie Pani mgr Klaudii Kasowskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

prof. dr hab. Józefa Bałachowicz

